

zijnde, aan zijn eynd mogt openbaar werden wat 'er van sij te oordelen'⁵²). In de kerkeradsacta lezen we er verder niets meer over, laat staan dat de zaak aan de orde zou zijn gesteld op bijvoorbeeld de classisvergadering. Kennelijk was de indruk die het pamflet gaf van het gevaar en de omvang van de sekte omgekeerd evenredig met de werkelijkheid en hebben kerkelijke beleidsvoerders, wijs geworden door de onrust in de jaren tot 1740, gezwegen. Wel werd de kerk herinnerd aan het bestaan van dergelijke conventikels en wrijvingen onder het kerkvolk en was de zaak-Knabbenhouwer de zoveelste in de reeks ervaringen die tenslotte in de jaren veertig niet alleen voor de kerkeraad te Rotterdam maar ook voor andere gemeenten, classes en synodes aanleiding zou zijn tot het nemen van maatregelen tegen conventikelvorming⁵³). Welke rol Theodorus van der Groe, de predikant tegen wie in het pamflet doelbewust een persoonlijke maar verborgen aanval was gedaan, in de stilte na de polemiek van 1742 heeft gespeeld is onduidelijk⁵⁴).

Wat de verdere lotgevallen van de Knabbenhouters betreft blijkt, voorzover de beschikbare gegevens ons informeren, de 'sekte' een geruisloze dood te zijn gestorven. Van Cornelis Voortman ontbreekt na zijn optreden in 's-Gravenhage rond 1742 ieder spoor. Over Pieter Knabbenhouters verdere levensloop is alleen bekend dat hij later naar de Meent is verhuisd en op 20 mei 1772 te Rotterdam werd begraven⁵⁵); acht jaar later volgde zijn weduwe Geertruy van der Stolk, toen wonende aan de Botersloot⁵⁶). Zijn overlijden schijnt de definitieve ontbinding van het gezelschap te hebben betekend waarvan hij kennelijk ook na 1742 het middelpunt was gebleven. In 1806 schreef Annaeus Ypey immers over de Knabbenhouters dat deze 'te Rotterdam en in den omtrek aldaar door hunne mystiekerijen niet weinig geruchts achter zich lieten, maar reeds zints ongeveer vijf en twintig jaaren grootendeels uitgestorven zijn'. Hij voegde eraan toe dat daarmee aan de aanwezigheid van het 'volkspiëtisme' allerminst een einde kwam: 'Veele, zeer veele, eenvoudige ongeoeffende kristenen in de hervormde kerke hier te lande zijn nog heden met den zuurdeegsem der mystiekerije doortrokken, maar maaken, als zodaanigen, thands geene bijzondere sekten meer uit, die door bijzondere naamen van elkanderen onderscheiden zijn'⁵⁷). Als splintergroepering mochten de Knabbenhouters verdwenen zijn, hun ideeën leefden in allerlei varianten onder het kerkvolk voort in een stroming die nog voor het midden van de 19de eeuw zou uitlopen in het separatisme van de Afscheiding.